

РОЗДІЛ 3. ЗАЙНЯТИСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА

УДК 33:314

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ДЕМОГРАФІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

В. І. БОРЕЙКО
Т. Д. КОЛОС

В роботі аналізується сучасна демографічна ситуація України та розглядається її взаємозв'язок з економічним станом нашої країни.

In this published work demography situation of Ukraine analyse and its correlation with economic condition of our country examine.

Ключові слова: демографія, демографічний процес, демографічні проблеми.

Сучасні демографічні процеси країни порівняно з іншими назрілими проблемами обговорюється мало. Проте демографічні проблеми є не менш важливими ніж економічні, вони досить часто переплітаються з ними та знаходяться у тісному взаємозв'язку, визначаючи загальний соціально-політичний та економічний розвиток, а відтак набувають значної актуальності.

Багато науковців приділяють увагу демографічним проблемам. Як свідчить аналіз, переважна їх більшість не можуть змиритись із незворотністю негативних демографічних змін. Перший вагомий внесок в дослідження проблеми раціональної кількості населення зробив всім відомий А. Сміт. Він стверджував, що попит на трудові ресурси, як і попит на будь-який інший товар, регулює

©В. І. Борейко - к. е. н., доцент Національного університету водного господарства та природокористування;

©Т. Д. Колос - ст. 4 курсу ФЕіП Національного університету водного господарства та природокористування

розвиток виробництва, збільшує його, коли воно сповільнюється, і затримує, коли воно зростає. Саме цей процес регулює та визначає зростання кількості населення в усіх країнах світу [1, с. 58].

Предметом гострих дискусій серед науковців залишається проблема обмеженості ресурсів, що виникає при великій кількості населення. Найбільш відомою є доктрина Т. Мальтуса, відповідно до якої існує протиріччя між інстинктом продовження роду та виробництвом продуктів харчування [2].

Г. Бекер на основі теорії А. Сміта розробив концепцію «Економіка народжуваності». У ній репродуктивна функція сім'ї розглядається як різновид поведінки споживачів, а діти – як товар, корисність якого визначається їх кількістю та якістю, робиться припущення, що невелика кількість дітей сприяє збільшенню попиту на них [3, с. 81].

Особливості сучасної демографічної ситуації в Україні зрідка піддаються аналізу у науковій літературі. Вчені інститутів, які вивчають дану проблему, в основному зосереджують свою увагу на дослідженні окремих демографічних показників, дуже рідко ув'язуючи їх з економічним зростанням. Це можна пояснити нестабільним політичним середовищем та економічним розвитком в Україні.

Як бачимо, питання взаємозв'язку демографічних процесів і економічного зростання потребує вивчення та аналізу. Виходячи із зазначеного була обрана тема даного дослідження.

Метою статті є визначення взаємозалежності розвитку економічних та демографічних процесів.

Відповідно до мети дослідження в роботі ставились такі завдання : проаналізувати сучасну демографічну ситуацію в Україні; розглянути вплив економічних факторів на демографічні процеси країни; прослідкувати вплив демографічної ситуації України на економічний розвиток; запропонувати методи покращення демографічного та соціально-економічного стану в Україні.

Об'єктом дослідження даної теми є демографічні та економічні процеси, що мають місце у нашій країні.

Україна донедавна в демографічному відношенні розвивалась за сценарієм, характерним для всіх економічно-розвинутих країн, де нині уповільнилось відтворення

населення. Проте сьогодні демографічна ситуація в Україні виглядає більш негативно.

Розглянемо детальніше демографічні процеси та вплив економічного стану України на них. Прослідкуємо природний приріст населення в Україні (див. табл. 1) [8].

Таблиця 1

Природний приріст населення 1990-2007 рр.

Рік	Кількість народжених, тис. осіб	Кількість померлих, тис. осіб	Природний приріст населення, тис. осіб
1990	657,2	629,6	27,6
1991	630,8	669,9	-39,1
1992	596,8	697,1	-100,3
1993	557,5	741,7	-184,2
1994	521,5	764,6	-243,1
1995	492,9	792,6	-299,7
1996	467,2	776,7	-309,5
1997	442,6	754,2	-311,6
1998	419,2	719,9	-300,7
1999	389,2	739,2	-350,0
2000	385,1	758,1	-373,0
2001	376,4	745,9	-369,5
2002	390,7	754,9	-364,2
2003	408,6	765,4	-356,8
2004	427,3	761,3	-334,0
2005	426,1	782,0	-355,9
2006	460,4	758,1	-297,7
2007	472,7	762,9	-290,2

Як показують статистичні дані, з 1991 року в Україні число померлих перевищило кількість народжених, розпочався процес депопуляції. Природний приріст набув від'ємного значення і з кожним роком збільшувався, аж до 2001 року.

Наслідком прийняття владою у 2000 році нормативних документів, що стимулювали народжуваність в Україні, стало збільшення числа новонароджених (що, в свою чергу, призвело до поступового зменшення депопуляції). Проте

прийняті владою закони ніяк не зачепили смертність, вона й надалі є високою, а природний приріст від'ємним.

Україна, щороку в наслідок перевищення кількості померлих над числом народжених втрачає мільйони людей.

Перспективи кожної нації залежать від її спроможності відтворюватись в нових поколіннях. Здійснюється таке відтворення лише через процес народжуваності, який залежить від соціально-економічних умов.

Глобальна тенденція зниження народжуваності посилилась в Україні у 1990 у зв'язку з економічною кризою, різким зниженням доходів широких верств населення. До того ж утворився значний розрив між низьким рівнем життя населення та високими європейськими стандартами. Криза супроводжується не лише швидким зниженням народжуваності, а й деформацією структури народжуваності та народжених (за черговістю, їх розподілом за віком матері, її шлюбним станом та іншими ознаками). У зв'язку з цим деформується віковий склад населення, зменшується його демографічний і трудовий потенціал. Невпевненість сім'ї у стабільному фінансовому майбутньому, ще одна передумова зменшення кількості народжуваних. Вона заставляє задуматись над питанням, а чи сучасна криза 2008 року не призведе до ще більш різкої, критичної популяції українців.

Значне підвищення смертності в деякій мірі пояснюється високим рівнем захворюваності населення, яка також зростає в Україні з кожним роком. Це значна загроза для нації, оскільки основними факторами погіршення загального стану здоров'я населення є такі важкі і часом невиліковні недуги, як туберкульоз, ВІЛ/СНІД, венеричні та інші епідемічно небезпечні хвороби – супутники злиднів, деформованих санітарно-гігієнічних та морально-гуманістичних підвалин суспільства [4, с. 28].

Чисельність населення в Україні змінюється також під впливом міграцій.

Міграція в Україні має від'ємне сальдо. Еміграція має переважно соціально-економічні причини, її ще називають заробітчанською. У пошуках кращих заробітків люди виїжджають, передусім, у країни Південної та Центральної Європи, в Росію, Ізраїль, США та інші країни світу. Значна кількість людей виїжджає нелегально. За 1991 — 1999 рр.

кількість емігрантів перевищила 2млн. осіб. Виїзд населення з України — проблема, яка у майбутньому може стати загрозою формуванню продуктивних сил, а також посилить негативні аспекти демографічної ситуації. Внаслідок того, що виїжджають люди молодого та середнього віку, в країні знижуються показники народжуваності. Цьому сприяє також еміграція жінок та дівчат. Серед тих, хто виїжджає з України, значний відсоток людей з вищою освітою (в 1995 р. — 24%), серед них багато людей з науковим ступенем. Це свідчить про відтік з України високопрофесійних кадрів, так звану "міграцію умів" [8].

Як бачимо майже всі негативні демографічні процеси України відбуваються на основі нестабільного розвитку економіки. Тому досить важливим на даному етапі кризової економічної ситуації, що склалася в країні не випустити з кола уваги проблему зростання населення нашої країни.

У взаємозв'язку демографічної ситуації та економічного розвитку існує і зворотній зв'язок: кількість та якість населення впливає на економічне зростання країни.

Аналіз і прогноз демографічної ситуації в Україні, а також відповідних факторів впливу, дозволяють виявити набір взаємопов'язаних проблемних питань, що відіграють важливу роль у всіх довготривалих стратегічних програмах і планах економічного розвитку країни.

Негативно впливає на економічний розвиток країни така демографічна ситуація, як старіння нації. Даний процес породжує низку негативних для економіки наслідків. Зростання частки осіб пенсійного віку призводить до збільшення обсягів споживання суспільних ресурсів на соціальне забезпечення в старості. За умов обмеженості таких ресурсів поширюється бідність та поглиблюється соціальна нерівність за віком. Бідність населення похилого віку зумовлює посилення тиску пенсіонерів на ринок праці, що знижує продуктивність праці.

Як свідчить розгляд наукових праць в історії економічної думки збереглося два підходи, щодо кількості населення.

Прихильники Сміта та Мальтуса вважають, що необхідно всіма можливими методами обмежувати кількість населення. Сучасні економісти трактують таку позицію з точки зору обмеженої кількості ресурсів. Якщо населення країни

невелике, отже і виробляти необхідно менше. Під час значного збільшення кількості населення необхідно створити всі умови для його нормальної життєдіяльності, а це значні економічні витрати. Необхідно забезпечити доросле населення робочими місцями, дітей дитсадками, школами та іншими виховними закладами, пенсіонерів відповідними соціальними виплатами. Крім того, всіх громадян необхідно забезпечити житлом, продуктами харчування, місцями відпочинку, тощо.

Вчені іншого напрямку пропагують збільшення населення, оскільки збережеться нація, налагодиться виробництво (в зв'язку з залученням додаткових розумових і фізичних здібностей), не буде здешевлення продукції довготривалого вжитку (в наслідок зменшення попиту на неї), пришвидшиться темп розвитку наукових інновацій тощо.

Оптимальна кількість населення відповідає розміру, який здатен забезпечити максимальну середньодушову економічну віддачу. В Україні населення не досягає його, а відповідно існує проблема недонаселення. Підходить до вирішення цієї проблеми необхідно вкрай обережно, адже (як вище вже було наведено) демографічні процеси мають значний вплив на економічний розвиток держави.

Шукати шляхи зростання кількості населення потрібно ретельно обдумавши наслідки впроваджуваних об'єктів на майбутнє, враховуючи всі «за» і «проти». Тому що, наприклад, значне підвищення народжуваності зараз (без подальшого стимулювання до народження дітей), може призвести до старіння нації через 50-70 років. Вирішуючи демографічні проблеми необхідно моделювати їх вирішення на довготривалу перспективу. А ще краще не створювати закони які штучно стимулювали б народжуваність, а забезпечити добробут нації та її впевненість у завтрашньому дні. Демографічні проблеми повинні вирішуватись комплексно, за допомогою посилення демографічної спрямованості заходів у всіх сферах суспільної життєдіяльності.

Виходячи з проведеного дослідження можемо зробити такі висновки. Взаємний характер зв'язків між демографічними та економічними процесами у суспільстві зумовляє два основні напрями дослідження :

- перший стосується впливу економічних факторів на окремі складові процесу відтворення населення та демографічну поведінку;

– другий передбачає дослідження впливу демографічних факторів на економічний розвиток.

Нестабільне економічне середовище в Україні, економічна криза 1990-1999-х та початок кризи 2008 років є основним чинником негативних демографічних процесів в нашій країні, що мають місце в наш час : депопуляція, старіння нації, зменшення тривалості життя , тощо.

Всі ці негаразди негативно впливають на соціально-економічний розвиток нашої країни. Водночас, покращити демографічну ситуацію в Україні, можна лише стабілізувавши соціально-економічне становище нашої країни.

Саме тому необхідно бережно та далекоглядно підходити до вирішення демографічних недоліків України, щоб їх вирішення «сьогодні», не породило нових проблем «завтра».

Доцільно створити низку законів, які б не тільки стимулювали б народжуваність в Україні, а забезпечували повноцінну старість. Також потрібно зробити доступнішою медицину, освіту, покращити якість продуктів харчування. Проводити ці заходи необхідно комплексно, вдосконалюючи при цьому демографічну, соціальну і економічну сфери разом. Лише комплексний підхід дасть бажаний результат.

Демографічні проблеми повинні розв'язуватись, самі по собі, при вирішенні економічних проблем, лише за такої умови відбудеться природно стабілізація кількості та якості населення.

Бібліографія

1. Smith A. **Wealth of Nations. E. Canaan(ed). M. Library Edition.** – New York. 1956. – 228 p.
2. Malthus T. **An essay on the principle of population or a view of its post and present effects on human happiness.** Vol.1.– London, 1807.-27p.
3. Becker G., Lewis G. *Interaction between quantity end quality of children* // T.W.Shultz(ed). *Economics of the family: Marriage. Children and Human Capital.* – Chicago, 1973. – 126 p.
4. Пухлій В., **Українці втомлена нація**, Науковий світ, №8, с.28-29;
5. Борисенко Т. Демографічна ситуація в світі та Україні // Чумацький шлях. – 2007. - №2, с. 2-5.
6. Сови А. **Общая теория населения.** – М., 1977.- Т.1 – 319 с.

Рецензент к.е.н. професор Павлов В.І.